

Про межі конституційної юрисдикції та пряму дію норм Конституції України при здійсненні правосуддя

М. Мельник

доктор юридичних наук, професор,
суддя Конституційного Суду України

С. Різник

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
Львівського національного університету імені Івана Франка

Стаття присвячена дослідженню актуальної проблеми забезпечення належного правосуддя судами загальної юрисдикції крізь призму застосування принципу верховенства Конституції України та прямої дії її норм. Розглядаються питання взаємодії Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції у справі реалізації головного обов'язку держави — утвердження та забезпечення прав і свобод людини. Автори акцентують на теоретичних та практичних проблемах, які в контексті здійснення конституційної реформи в Україні з новою силою постануть перед суспільством і фаховим середовищем, якщо вчасно не буде вжито необхідних заходів. Особливу увагу зосереджено на визначенні меж конституційної юрисдикції, в тому числі в контексті запровадження інституту конституційної скарги.

Ключові слова: Конституція України, верховенство права, закон, Конституційний Суд України, суди загальної юрисдикції, конституційна юрисдикція.

Про передумови конституційного контролю в Україні. Кожна держава світу проходить особливий шлях власного становлення, має унікальне минуле і сьогодення. Одні країни протягом багатьох століть живуть у відносному мирі та добробуті, є втіленням ідей демократії та прав людини, інші — місцем постійних потрясінь і трагедій мільйонів, об'єктами необмеженого панування окремих осіб і кланів.

Очевидно, що після століть боротьби за державну незалежність, утисків іноземних і вітчизняних тоталітарних та авторитарних режимів орієнтиром у державотворчому процесі для Українського народу є вільні держави заходу, що успішно реалізували на практиці фундаментальні конституційні теорії.

Безперечно, жодна з цих теорій не мала б перспектив реалізації, якби не забезпечувалась ефективною системою правової охорони конституції, насамперед засобами конституційного контролю, здійснюваними в рамках різних моделей, але з єдиною метою — утвердження верховенства конституції як акта первинної влади народу для захисту його інтересів, а також прав і свобод кожної людини та громадянина.

В Україні ж, прогресивна й перевірена на практиці зарубіжних країн, ідея конституційного контролю не спрацювала повною мірою. Перш за все тому, що не

була сприйнята на ідеологічному рівні ні так званою політичною елітою, ні широким суспільним загалом.

Ця проблема ще більше ускладнюється тими, хто продовжує розглядати політику виключно як самодостатній спосіб здобуття та збільшення особистої влади, тими, хто ставить до Конституційного Суду України як до одного з об'єктів політичної боротьби, контроль над яким забезпечує вплив на політичні процеси найвищого рівня.

Крім того, як не дивно, спостерігаємо відсутність політичної волі щодо формування незалежного органу конституційного контролю навіть серед тих представників політикуму, які щиро прагнуть досягнення Україною успіхів у творенні вільного та демократичного суспільства. У цьому разі на заваді стоять уже не корисливі чи вузькополітичні мотиви, не свідоме заперечення ідеї конституційного контролю, а елементарна відсутність розуміння унікального значення конституційного правосуддя для утвердження демократії в Україні¹.

Звичайно, ідея конституційного контролю як невід'ємного компонента конституціоналізму — не єдина, що не прижилася в Україні. Це стосується й інших, уже звичних для прогресивного заходу, теорій: поділу влади, парламентаризму, верховенства права тощо. Але, як свідчить світова практика, неувага саме до конституційної юстиції найшвидше дає про себе знати та найболючіше відображається на демократичному розвитку кожної держави (нещодавні події в Польщі, Угорщині та інших державах є найкращим цьому підтвердженням). Невизнання як і незнання цієї істини не виправдовує тих неприйнятних помилок, що постійно повторюються в процесі національного державотворення України, не знімає з нас відповідальності за багатолітні державні невдачі. Подальше продовження її ігнорування свідчитиме про вперте небажання засвоювати уроки історії, вказуватиме на невиправдану наївність та короткозорість вітчизняного суспільства у підходах до розбудови правової держави.

Про Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юрисдикції. Викладене пояснює, чому навіть після чверті століття новітньої незалежності стратегічний курс розвитку України визначається насамперед під тиском внутрішніх суспільних потрясінь або геополітичних факторів, а без допомоги зарубіжних партнерів у нас, фактично, не просувається жодна реформа. Це твердження є справедливим і щодо реформи системи правосуддя, ключовим етапом якої стало нещодавнє схвалення галузевих змін до Конституції України.

Але ще маємо шанс зайняти більш активну позицію з цього приводу, адже прийняття парламентом відповідного законопроекту не означає завершеності процесу, навпаки — свідчить лише про початок реформи через втілення конституційних новел у законодавство та правозастосовну практику. Природно, що оскільки дискусії про сутність і правову природу судової влади в Україні не припиняються з самого початку її формування, то і вирішити усі складні та спірні питання одноразовою конституційною ініціативою, навіть уважно підготовленою, не вдасться. Крім того, слід розуміти, що завдання, які нині ставить суспільство перед вітчизняною судовою владою, суттєво відрізняються від тих, що традиційно вимагалися

¹ *Різник С.* Конституційна юстиція в Україні: першопричини проблем (в контексті конституційної реформи) / С. Різник // *Право України*. — 2016. — № 2. — С. 126.

раніше. Тепер від суду як інституційного втілення справедливості замість каральних функцій чи формального вирішення юридичних спорів очікується здійснення правосуддя на основі принципів верховенства права та Конституції України, які діють безпосередньо та не можуть підмінятися актами законодавчої чи виконавчої влади. В цьому аспекті повноцінне і правильне застосування судами Конституції України має надзвичайно важливе значення.

Слід пам'ятати, що як єдиний орган конституційної юрисдикції Конституційний Суд України — не єдиний суб'єкт правової охорони Конституції України. За визначенням ключовими учасниками цієї системи є саме суди загальної юрисдикції, що зумовлює необхідність завчасного вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням обґрунтованого співвідношення їх функцій та повноважень, як і їх повноцінної реалізації. Тому забезпечення реальної дії Основного Закону України потребує не лише ефективної системи стримувань і противаг, а й гармонійної синергії у взаємодії державних органів, об'єднанні їх активних зусиль у реалізації головного обов'язку держави — утвердженні та забезпеченні прав і свобод людини. Поки що ця мета була не більше ніж декларацією, натомість має стати ключовою ціннісною основою конституційної реформи, дороговказом у роботі як Конституційного Суду України, так і судів загальної юрисдикції.

Водночас згадане завдання хоча і є цілком реалістичним, але на сьогодні видається надскладним з тієї причини, що передбачає необхідність не лише звичного переписування текстів нормативно-правових актів, а вимагає перш за все серйозного впливу на зміну і формування нового світогляду тих, хто, без перебільшення, щодня вирішує долі людей, народу і держави, визначає нову політичну і правову культуру, новий погляд на державну владу та нові принципи і засоби її реалізації.

До недавнього часу буквально трактування класичної теорії поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову, а також назва, специфіка провадження та інші характеристики Конституційного Суду України постійно вносили певну нечіткість у визначення його місця в системі органів державної влади. Але з прийняттям Закону про внесення змін до Конституції України щодо правосуддя та відповідно виокремленням Конституційного Суду України як самостійної і відмінної від судів інституції, з прийняттям інших нововведень (запровадження інституту конституційної скарги, позбавлення обов'язку офіційного тлумачення законів) зроблено важливий крок до нового, більш виразного, позиціонування Конституційного Суду України як органу конституційного контролю, правова природа якого при цьому не обмежується рамками однієї з гілок влади.

Але наведені позитивні кроки, зроблені в напрямі якісного структурування державної системи захисту Конституції України та прав людини, могли б дати значно більший ефект, якби не супроводжувались низкою інших не надто вдалим конституційних новел.

Так, зі статті 147 Конституції України вилучено положення про те, що Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції. Продиктована описаною вище логікою та іншими теоретичними міркуваннями новела відмежувати Конституційний Суд України від судової влади може призвести до негативних наслідків, зокрема некоректного розуміння її змісту суб'єктами

правозастосування, дублювання повноважень Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції.

Відповідні побоювання раніше вже висловлювали представники конституційно-правової науки і практики. Таке застереження було зроблено і в одній з окремих думок до Висновку Конституційного Суду України у справі щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади вимогам статей 157 і 158 Конституції України, де зазначено: «Законопроектом пропонується наділити префекта правом зупиняти дію актів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції України «з одночасним зверненням до суду». Таким чином, у Законопроекті передбачено, що розгляд вказаного звернення префекта здійснюватиметься судом загальної юрисдикції... У той же час, префект, формулюючи позовні вимоги до суду, не зможе вимагати визнати відповідний акт місцевого самоврядування неконституційним (оскільки це виключна прерогатива Конституційного Суду України), як і не зможе ставити питання про визнання його незаконним (адже йдеться про перевірку відповідності такого акта Конституції України). Відтак, у Конституцію України пропонується закласти норму, яка завідомо не зможе бути реалізована на практиці... Конституцією України надається достатньо повноважень судам загальної юрисдикції безпосередньо застосовувати її норми навіть в разі дії чинного, але неправового закону чи іншого нормативно-правового акта. Водночас Основним Законом України в жодному разі не допускається можливості підміни судами загальної юрисдикції виключних повноважень Конституційного Суду України»¹.

Тож, без сумніву, вилучення положення про виключну належність конституційної юрисдикції Конституційному Суду України створить ще більші загрози для реалізації його виняткових завдань, може призвести до непередбачуваних наслідків при здійсненні судочинства судами загальної юрисдикції. Тому, без оглядки на мотивацію авторів зазначеного нововведення, з метою запобігання названим ризикам статус Суду як єдиного органу конституційної юрисдикції має знайти своє нормативне закріплення в новій редакції Закону України «Про Конституційний Суд України» та його подальшій практиці.

Водночас не можна забувати, що виключна конституційна юрисдикція має дуже конкретні межі і жодним чином не позбавляє суди загальної юрисдикції їх обов'язку застосовувати чинний закон при розгляді справи тільки в тому випадку, якщо він не суперечить Конституції України. Як не дивно, але це, на перший погляд, очевидне твердження дуже важко втілюється на практиці, незважаючи на те, що питання конституційності закону чи іншого нормативного акта в умовах подальшої демократизації України закономірно все частіше постає перед судами при розгляді цивільних, кримінальних, адміністративних та інших категорій судових справ. Очевидно, що і надалі максимально коректне та ефективне застосування компетенційного інструментарію судами загальної юрисдикції при застосуванні ними Конституції України набуватиме все більшого значення, особливо в

¹ Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М. І. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади вимогам статей 157 і 158 Конституції України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=282088>

контексті запровадження інституту конституційної скарги, про що більш детально йтиметься нижче.

Про застосування Конституції України в процесі загального судочинства.

Прийняття, зміна чи скасування нормативних актів є справою декількох категорій спеціальних суб'єктів, але непрямий вплив на удосконалення змісту цих актів доступний значно ширшому колу осіб. Відтепер за допомогою конституційної скарги така можливість значно зросла у громадян України та інших осіб приватного права. Так, згідно з новою статтею 151¹ Конституції України Конституційний Суд України вирішуватиме питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано.

Однак слід утриматись від переоцінки цього інституту, який буває ефективним лише в рамках цілісної системи правової охорони конституції та, як свідчить практика, не здійснив очікуваного позитивного впливу на стан забезпечення прав людини у багатьох державах. Як і наявність документа під назвою «конституція», так і наявність інституту конституційної скарги сама по собі не може вплинути на реальне поліпшення стану справ у сфері захисту прав людини (див. досвід країн СНД). Та й навіть у демократичних державах проблема розмежування повноважень конституційних судів та судів загальної юрисдикції вирішується не просто (ФРН, Хорватія та інші). Нерідко вона є однією з основних причин надмірного напливу конституційних скарг до спеціалізованих органів конституційного контролю, які фізично неможливо розглянути у розумні строки, а отже, і виправдати очікування громадянина від особистого звернення до конституційного суду.

Для запобігання аналогічним сценаріям в Україні дуже важливо не просто штучно встановити суворі критерії («фільтри») для подання конституційної скарги на законодавчому рівні, а й зменшити ймовірність виникнення самої потреби конституційного оскарження через визнання і спостереження сторонами спору повноцінного застосування Конституції України судами загальної юрисдикції.

Слід не допустити сприйняття суб'єктами правозастосування права звернення до Конституційного Суду України з конституційною скаргою як обов'язкової передумови самої постановки питання про суперечність закону і Конституції України, як звільнення судів загальної юрисдикції від обов'язку оцінювати нормативні акти на предмет їх відповідності Конституції України в процесі розгляду кожної справи та застосовувати тільки ті з них, що не суперечать її нормам. Традиційна інтерпретація принципу «закон суворий, але він закон» не має більше стояти в основі національного праворозуміння, адже, за відомим класичним твердженням, ми й досі можемо спостерігати існування двох видів законів: одні — безумовної справедливості, інші ж — безглузді, зобов'язані своїм визнанням лише сліпоті людей чи силі обставин¹. У такій ситуації вітчизняні суди не мають права залишатися осторонь, займати боязку позицію, приймаючи неправові рішення на шкоду людині тільки тому, що той чи інший закон є формально чинним та не визнавався неконституційним.

¹ Дидро Д. Племянник Рамо / Д. Дидро. — М. : Эксмо, 2006. — С. 13.

Відповідно до статті 8 Конституції України її норми є нормами прямої дії, а звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується. Водночас статтею 150 Конституції України саме до повноважень Конституційного Суду України належить вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів та інших правових актів.

Поверхнєве трактування зазначених норм без необхідного у такому випадку їх системного аналізу і призводить до того, що судді судів загальної юрисдикції намагаються, зазвичай, уникати ситуацій, пов'язаних із безпосереднім застосуванням Конституції України та необхідністю з'ясування відповідності застосовуваних ними нормативних актів Основному Закону України. При цьому не зважається на усталений принцип, що норми Конституції України застосовуються безпосередньо незалежно від того, чи прийнято на їх розвиток відповідні закони або інші нормативно-правові акти¹.

Спроба запобігання цій проблемі, що була запропонована одразу в 1996 році парламентом (у Законі України «Про Конституційний Суд України») та Верховним Судом України (у постанові Пленуму «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя»), з низки причин не стала успішною. Зокрема, Верховний Суд України постановив: «Оскільки Конституція України, як зазначено в її ст. 8, має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії, суди при розгляді конкретних справ мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з точки зору його відповідності Конституції і в усіх необхідних випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії. Судові рішення мають ґрунтуватись на Конституції, а також на чинному законодавстві, яке не суперечить їй». Незважаючи на окремі, абсолютно слушні, рекомендації Верховного Суду України, викладені в наведеній постанові, її загальний зміст не був одаково сприйнятий судами та відповідно не знайшов свого належного продовження у судовій практиці.

Водночас процесуальне законодавство неповно розвиває та конкретизує зміст зазначеної статті Конституції України. З усіх процесуальних законів лише Кодекс адміністративного судочинства України робить це достатньою мірою, визначаючи у статті 9 очевидне, але необхідне положення: «у разі невідповідності нормативно-правового акта Конституції України... суд застосовує правовий акт, який має вищу юридичну силу».

Саме у зв'язку із зазначеним суди і відмовляються від аналізу законів на предмет відповідності їх Конституції України, а хибне уявлення про межі конституційної і загальної юрисдикції призводить до парадоксальних ситуацій, коли суддя без особливих застережень може застосувати один із двох законів, що суперечать один одному, але не знає як діяти, коли така суперечність виникає між законом та Конституцією України — актом найвищої юридичної сили.

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання) від 19 квітня 2001 року № 4-рп/2001 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-01>

Доволі рідко знаходять своє практичне втілення і положення статті 83 Закону України «Про Конституційний Суд України», які спрощують прийняття судом рішення у випадку невпевненості щодо конституційності того чи іншого нормативного акта. Відповідно до зазначеної норми у разі виникнення в процесі загального судочинства спору щодо конституційності норми закону, що застосовується судом, провадження у справі зупиняється. За таких умов відкривається конституційне провадження у справі і вона розглядається Конституційним Судом України невідкладно.

Про дії суду у разі виникнення сумніву щодо конституційності закону, окрім згаданого Кодексу адміністративного судочинства України, зазначено лише у Цивільному процесуальному кодексі України. Так, норми цих правових актів встановлюють: у разі виникнення в суду сумніву під час розгляду справи щодо відповідності закону чи іншого правового акта Конституції України, вирішення питання про конституційність якого належить до юрисдикції Конституційного Суду України, суд звертається до Верховного Суду України для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта (стаття 9 КАС України, стаття 8 ЦПК України).

Натомість Господарський процесуальний та Кримінальний процесуальний кодекси України цю тему оминають, що на практиці суттєво зменшує готовність судді не те що безпосередньо застосувати норми Конституції України без оглядки на закон, який їй суперечить, а й зупинити з подальшим зверненням до Конституційного Суду України провадження при розгляді господарських і кримінальних справ.

Єдиним предметом однастайності законодавця в цьому контексті є процесуальні наслідки наступного визнання Конституційним Судом України неконституційності закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане. В такому разі це є підставою для перегляду рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами в усіх процесах, як це передбачено статтею 361 ЦПК України, статтею 112 ГПК України, статтею 245 КАС України, статтею 459 КПК України.

Отже, слід надалі категорично запобігти тому, щоб розгляд судових справ відбувався крізь призму абсолютної презумпції конституційності чинних законів, що більш прийнятно для інших сфер правозастосування, але недопустимо в процесі здійснення правосуддя. А для досягнення вказаної мети потрібно уважно визначитися з термінами та чітко розмежувати три юридичні ситуації: 1) визнання Конституційним Судом України закону (іншого правового акта) неконституційним, що має наслідком втрату його чинності; 2) безсумнівне встановлення факту невідповідності (суперечності) закону Конституції України судом загальної юрисдикції, що має наслідком незастосування його при розгляді конкретної судової справи; 3) виникнення сумніву у конституційності закону під час розгляду справи судом загальної юрисдикції, що має наслідком зупинення судового провадження з наступною ініціативою відповідного звернення до Конституційного Суду України.

Про завантаженість, залежність та низьку фахову підготовку суддів.

Звичайно, на заваді належної участі судів загальної юрисдикції в справі правової охорони Конституції України стоїть професійна та світоглядна неготовність багатьох суддів застосовувати Конституцію України як акт прямої дії або ж хоча б кри-

тично розглядати норми законодавства крізь призму принципу верховенства права, необхідності забезпечення прав і свобод людини.

Було б наївно вважати, що на сучасному етапі становлення судової влади кожен («середньостатистичний») суддя місцевого чи апеляційного суду рівною мірою здатний застосовувати зазначені правові принципи у повсякденній роботі. Як уже зазначалося, рівень професійної підготовки значної частини суддів судів загальної юрисдикції не відповідає тим складним завданням, що стоять перед суддівським корпусом у демократичних правових державах. Превалювання у їхній правовій парадигмі принципу верховенства закону, відсутність розуміння інших правових цінностей у поєднанні з об'єктивно укоріненою залежністю від думки судів вищої інстанції, корупційними зв'язками тощо залишає мало шансів на досягнення очікуваних результатів у цій царині, навіть у середньостроковій перспективі.

Та навіть якщо висококваліфікований, добросовісний суддя, щиро відданий ідеалам верховенства права і прав людини здатний, в принципі, вирішити відповідну справу на основі Конституції України, незважаючи на наявні нормативні перешкоди, зробити йому це буде вкрай складно через надмірну завантаженість, неналежне матеріально-організаційне забезпечення та інші елементарні побутово-робочі чинники. Очікувати від одного судді (з повним переліком описаних проблем) такого самого рівня аналізу судової справи та застосування правових принципів, як і від колективів Конституційного Суду України, Верховного Суду України чи міжнародних судових інстанцій, неправильно.

За таких умов благі наміри щодо утвердження верховенства Конституції України та захисту прав людини можуть призвести до зворотних результатів: помилкових рішень, в основі яких лежатиме суб'єктивне трактування норм Конституції України та хибні висновки про неконституційність закону, що мав бути застосований. У такому разі слід брати до уваги факт відсутності в особи, право якої може бути порушено судом через незастосування ним конституційного закону при розгляді справи, можливості звернутися з конституційною скаргою з цього приводу. Адже остання, як відомо, подається лише з питань застосування судом закону, що суперечить Конституції України, а не навпаки.

Тому очевидно, що до моменту вирішення теоретичних та організаційно-правових проблем здійснення правосуддя в Україні велика відповідальність покладатиметься на Верховний Суд України. Саме від його ефективності, у поєднанні з якісною роботою Конституційного Суду України, залежатиме практичне втілення норм національної Конституції.

Крім того, не потребує додаткового доведення, що навіть при вирішенні усіх зазначених проблем перелічені завдання, які нині стоять перед вітчизняним суддівським корпусом, не зможуть бути виконані без гарантування фундаментального конституційного принципу — незалежності суду. В цьому плані ще одне класичне твердження не втратило актуальності, оскільки й нині, як і тоді, «судова влада слабша серед трьох, і вона ніколи не зможе успішно протистояти будь-якій з інших двох, тому потрібно проявити найбільшу турботу, щоб дати їй можливість захиститися від них. Це так само доводить, що, хоча в окремих випадках суди можуть утискати, від них ніколи не буде виходити загроза свободі народу, звичайно, це твердження справедливе тільки поки судова влада по-справжньому відді-

лена від законодавчої та виконавчої... Про свободу не може бути й мови, якщо судова влада не відділена від законодавчої і виконавчої влад»¹.

Знаємо, що саме цей підпорядкований союз судової влади з іншими державними інституціями вже неодноразово спричиняв настання найгірших наслідків та призвів врешті-решт до повстання Українського народу 2013–2014 років. Для недопущення такого розвитку подій у майбутньому потрібно надзвичайно виважено вибудовувати стратегію конституційної реформи, спрямовувати її, в першу чергу, на організацію незалежного, але компетентного та чесного суду. При реалізації судової реформи не можна нехтувати пересторогами, на які вказує значна кількість теоретиків і практиків права. Так, ще в одній з окремих думок стосовно Висновку Конституційного Суду України щодо розглянутого вище законопроекту про внесення змін до Конституції України обґрунтовано, що без урахування наведених принципів запровадження запропонованих у законопроекті новел несе потенційну загрозу конституційному ладу України, а саме засадничому конституційному принципу, відповідно до якого «державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову», та призведе до ще більшої політизації судової влади, посилення залежності суддів, ускладнення доступу до правосуддя².

Про необхідні заходи. Всі розуміють, поки що ні суди загальної юрисдикції, ні Конституційний Суд України не вирішують на належному рівні наявних проблем довіреної їм сфери компетенції. Більше того, в багатьох випадках ці органи державної влади самі становлять ядро проблеми, вирішити яку можна тільки шляхом всебічно виваженого та системного підходу, беручи за основу фундаментальні правові принципи, ідеї конституціоналізму, аналізуючи причини їх неналежної практичної реалізації в Україні, з одночасним вивченням зарубіжного досвіду успішних європейських держав.

Але швидкоплинні політико-правові процеси, що безупинно відбуваються як в Україні, так і поза її межами, не дозволяють пасивно чекати на остаточне завершення формування всебічно обґрунтованих концепцій чи стратегій, що здійснюється достатньо вузьким колом спеціалістів. Це зобов'язує представників юридичної науки посідати активнішу позицію, відходити від звички орієнтувати свої наукові праці виключно на особисті зацікавлення, а підпорядковувати професійну діяльність актуальним потребам суспільства, гострим викликам сьогодення.

Однією з таких проблем, що має не лише цікаве теоретичне, а й важливе практичне значення, є, безумовно, питання меж конституційної юрисдикції, спробу часткового огляду якого зроблено в цій публікації.

¹ *Hamilton A. Federalist No. 78, The Judiciary Department / A. Hamilton, J. Jay, J. Madison (Jacob E. Cooke, ed., The Federalist (Middletown, CT: Wesleyan University Press, 1961) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.congress.gov/resources/display/content/The+Federalist+Papers#TheFederalistPapers-78>*

² Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М. І. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/nc01d710-16>

Тому, сподіваючись на її подальше, детальніше вивчення колегами, вважаємо за необхідне викласти нижче лише декілька взаємопов'язаних, загальних висновків, а саме:

— незважаючи на виключення з Конституції України відповідного правового положення, слід виходити з того, що єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні є Конституційний Суд України. Це означає, що тільки Конституційний Суд України уповноважений визнавати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), нормативні акти, згідно з визначенням Конституцією України переліком. Правовим наслідком такого рішення, на відміну від рішень судів загальної юрисдикції, є втрата чинності нормативного акта;

— належність у Конституційного Суду України виключної конституційної юрисдикції не позбавляє суди загальної юрисдикції обов'язку оцінювати нормативний акт, що підлягає застосуванню при розгляді конкретної справи, на предмет його відповідності Конституції України. В разі безсумнівного встановлення факту такої невідповідності суд загальної юрисдикції зобов'язаний застосувати норми Конституції України, а не норми відповідного закону. За таких обставин суд не зобов'язаний зупиняти провадження у справі та звертатися до Верховного Суду України для подальшого вирішення питання у Конституційному Суді України. Водночас таке рішення суду не матиме преюдиційного (прецедентного) значення для вирішення інших судових справ, а відповідний закон залишатиметься чинним;

— у разі відсутності переконання стосовно невідповідності нормативного акта Конституції України, але наявності обґрунтованого сумніву з цього приводу суди загальної юрисдикції зобов'язані зупиняти провадження у справі з вжиттям подальших процесуальних заходів щодо звернення до Верховного Суду України для передачі питання на розгляд спеціалізованого органу конституційного контролю;

— необхідність однакового та активного застосування судами загальної юрисдикції викладених висновків у своїй практиці зумовлена потребою поступового приведення вітчизняних методів здійснення правосуддя до конституційних стандартів, що водночас потребують суттєвого підвищення професійного рівня суддівського корпусу. Тільки в такому разі суд загальної юрисдикції буде професійно здатний не лише застосовувати Конституцію та законодавство України, а й за їх допомогою застосовувати право як усю сукупність суспільних регуляторів у їх системному зв'язку. Саме це свідчитиме про успішне формування в Україні незалежної, ефективної, справедливої судової влади.

Мельник Н., Ризник С. О границах конституционной юрисдикции и прямом действии норм Конституции Украины при осуществлении правосудия. Статья посвящена исследованию актуальной проблемы обеспечения надлежащего правосудия судами общей юрисдикции сквозь призму применения принципа верховенства Конституции Украины и прямого действия ее норм. Рассматриваются вопросы взаимодействия Конституционного Суда Украины и судов общей юрисдикции в деле реализации главной обязанности государства — утверждения и обеспечения прав и свобод человека. Авторы акцентируют на теоретических и практических проблемах, которые в контексте осуществления конституционной реформы в Украине с новой силой предстанут перед обществом и профессиональной средой, если вовремя не

будут приняты необходимые меры. Особое внимание уделено определению границ конституционной юрисдикции, в том числе в контексте внедрения института конституционной жалобы.

Ключевые слова: Конституция Украины, верховенство права, закон, Конституционный Суд Украины, суды общей юрисдикции, конституционная юрисдикция.

Melnyk M., Riznyk S. On the limits of the constitutional jurisdiction and the direct effect of the Constitution of Ukraine during the justice process. The article investigates the actual problems of the proper administration of justice by the courts of general jurisdiction in the light of the principle of supremacy of the Constitution of Ukraine and the direct effect of its provisions. Attention is paid to the questions of interaction of the Constitutional Court of Ukraine and courts of general jurisdiction in the implementation of the main duty of the state — promoting and ensuring human rights and freedoms. Attention is paid also to the theoretical and practical problems in the context of constitutional reform in Ukraine which with new force will face society and professional environment, if necessary measures would not be taken. Attention is focused on determining the limits of constitutional jurisdiction, in the context of the introduction of constitutional complaint.

Key words: Constitution of Ukraine, the rule of law, the law, the Constitutional Court of Ukraine, constitutional jurisdiction.